

УДК 329 (4-11)

Флейчук Марія Ігорівна

кандидат економічних наук,

докторант Національного інституту стратегічних досліджень

(8032)239-96-53

(8096) 458-28-59 моб.

mary_shulha@iac.lviv.ua

**Недосконалість фінансування передвиборчого процесу в Україні як загроза
соціально-економічному розвитку країни**

Анотація

У статті йдеться про напрями легалізації процесу фінансування політичних правий в Україні як передумова усунення вірогідних соціально-економічних деформацій.

Ключові слова: фінансування політичних партій, загроза соціально-економічному розвитку.

Аннотация

Флейчук М.И. Несовершенство финансирования предвыборного процесса в Украине как угроза социально-экономическому развитию страны.
В статье рассмотрены проблемы легализации процесса финансирования политических сил в Украине как предпосылка устранения возможных социально-экономических деформаций.

Ключевые слова: финансирование политических партий, угроза социально-экономическому развитию.

Fleychuk M. Imperfection of pre-election process financing in Ukraine as menace to social and economical development of state. In article we consider problems of political process financing legalization in Ukraine as presupposition of possible social and economical deformation delaying.

Проблема фінансування та моніторингу політичного процесу в Україні, особли`во загострилась після внесення змін до Конституції України у 2005 р., які фактично розбалансували політичний процес. Це, нашу думку, є однією з головних передумов політичної кризи 2007 р. Крім того, непрозорість обігу „політичних фінансів”, що призводить до фактичного „зрощення” політичних сил з представниками тіньового та відверто кримінального секторів, а це своєю чергою, може у майбутньому стати передумовою соціальних вибухів у суспільстві.

Попри спроби вітчизняних та зарубіжних науковців (зокрема, І.Шерстюка, А.Брегеди, І.Галактіонової, М.Лациби та ін.) розробити ефективну стратегію моніторингу фіксування політичних партій, а також законодавчої влади запровадити механізми регулювання процесу наповнення і використання виборчих фондів, значна частина коштів у виборчій кампанії акумулюється та використовується нелегально. У політичному процесі часто використовуються тіньові капітали, оскільки одержуючи владу політичні сили дістають доступ до джерела значних іллегальних прибутків та можливість легалізації «брудних грошей». Визначальними факторами, що сприяють незаконності фінансування виборів є недосконале законодавство, а також низька політична культура суспільства (як владної еліти, так і пересічних громадян). При цьому варто

зазначити, що негативні наслідки взаємозв'язку політичного процесу та тіньової економіки мають місце у довгостроковому періоді і загрожують стратегічному розвитку економіки та суспільства. Звичайно існує низка причин неефективності політичних процесів в Україні, проте у даному дослідженні ми б хотіли детальніше зупинитися на фінансово-економічних аспектах цього явища.

Як зазначають експерти [1] модель фінансування передвиборчої кампанії 2006 р. істотно відрізняється від попередніх. Передусім змінилася структура адміністративного ресурсу, зокрема значно зменшився його вплив. Натомість істотну роль відіграють суто фінансові активи. Однією з причин цього є зниження “конвертованості” адмінресурсу у конкретні заходи виборчої кампанії, за які сьогодні передбачається оплата готівкою (наприклад — публікація в ЗМІ, розміщення бігбордів тощо). Таким чином, підвищений попит на готівку сприяє зростанню рівня тіньової економіки. При цьому, варто зазначити, що динаміка цього показника має циклічний характер, який досить тісно корелює з виборчою кампанією до Верховної ради України (рис. 1).

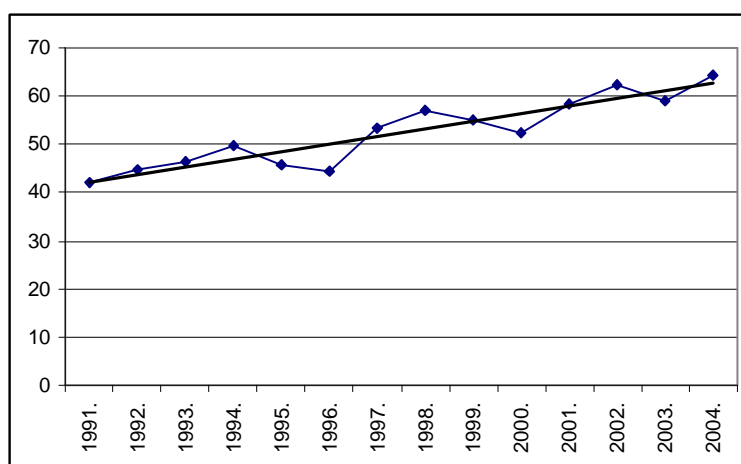

Рис. 1. Рівень тіньової економіки в Україні (за методом Фейга (попиту на гроші))

Як можна побачити на рисунку піки тіньової активності в державі (розрахованої з використанням методу Фейга — аналізу попиту на готівку, як

основний інструмент здійснення тіньової діяльності суб'єктами господарювання) припадають саме на роки проведення виборів до Верховної ради України (1994 р.; 1998 р.; 2002 р.).

З певними застереженнями, доказом тіньової активності може бути також циклічний характер дефіциту бюджету, максимальні значення, якого також характеризують періоди проведення виборчої кампанії (рис. 2).

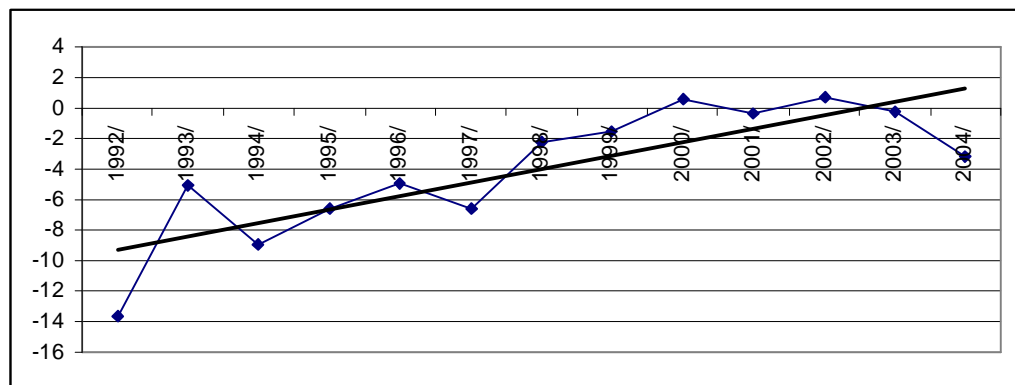

Рис. 2. Рівень дефіциту бюджету в Україні у відношенні до ВВП (1992-2004 рр.)

Таке пояснення є природнім, якщо збільшення дефіциту бюджету відбувається лише за рахунок збільшення видатків (офіційні витрати уряду на вибори), але часто така ситуація спостерігається за рахунок зменшення доходів. Останнє пояснюється зниженням рівня сплачених податків, внаслідок їх іллегалізації, з метою використання у передвиборчій кампанії. Різке збільшення видатків також можна пов'язувати і з «адміністративним ресурсом» у процесі зловживання чиновниками службовим становищем на користь власних політичних сил. Підтвердженням тези про те, що виборчий процес певною мірою пов'язаний з динамікою показника іллегалізації економіки свідчить також динаміка кількості об'єктів грального бізнесу (рис. 3).

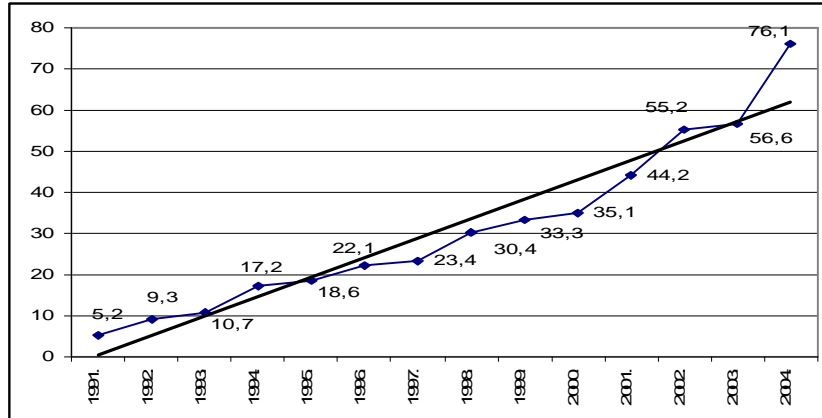

Рис. 3. Індекс зростання об'єктів грального бізнесу порівняно з попереднім роком

Хоча циклічна динаміка цього показника є менш промовистою, порівняно з показником тінізації економіки, проте варто зазначити, що саме у роки виборів також відбувається різкіше зростання їх кількості порівняно з попередніми роками (1994 р. — на 17,2%; 1998 р. — на 30,4%; 2002 р. — 55,2%, а у рік Президентських виборів 2004 р. — на 76,1%). З нашої точки зору причиною цього є менший рівень ризику при “відмиванні” грошей через ці об'єкти, порівняно з іншими видами господарської діяльності (наприклад, «податковим плануванням»). Уже згадувана потреба у готівкових коштах спонукає учасників виборчого процесу, при наявності вагомої частки тіньових капіталів, до організації різноманітних лотерей, тоталізаторів, гральних автоматів тощо, де засновники або їх родичі часто стають водночас і особами, що виграють «джек-поти» і, таким чином, фактично легалізують тіньовий капітал, необхідний для реалізації передвиборчої кампанії. Поряд з іллегальними схемами (дозволена законом, але не облікована діяльність) активно впроваджуються і суто кримінальні дії (нелегальна торгівля наркотиками, зброєю тощо) з цією ж метою. У цьому контексті цікавою є також динаміка показника правопорушень, різке збільшення якого припадає на періоди зразу після проведення виборів (у 1995 р. цей показник зріс — на 12,18%; у 1999 р. — на 3% зменшився; у 2003 р. — зріс на 23,01%,

при середньому показнику за аналізований період — 3%). Поясненням цього може бути вірогідна необхідність повернення коштів «кредиторам» тими політичними силами, що програли вибори (рис. 4).

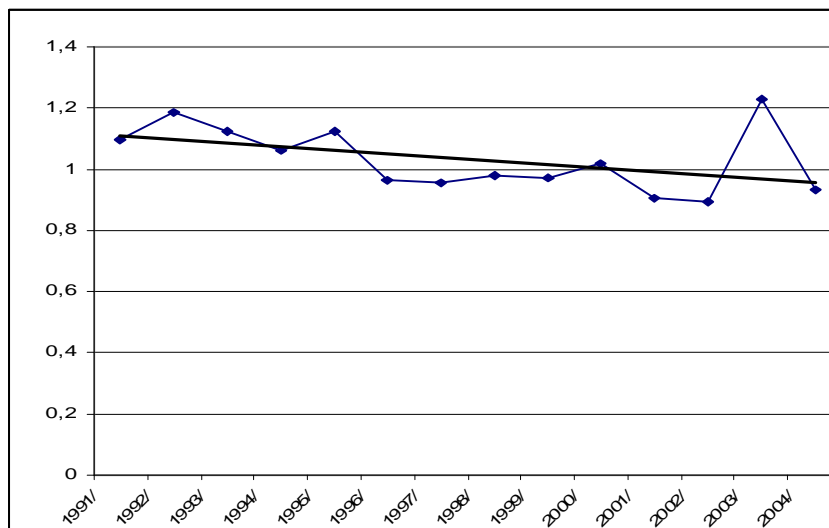

Рис. 4. Індекс правопорушень в Україні

Проте, на нашу думку, першопричиною активної іллегалізації передвиборчого процесу є об'єктивні передумови створені на законодавчому рівні. Наприклад, у Законі України про вибори народних депутатів йдеться про те, що «...виборчі фонди утворюються за рахунок коштів кандидата, пожертвувань громадян України, юридичних осіб», проте не вказується, що особи, які вносять «пожертвування» повинні задекларувати майнові статки та джерело походження капіталів, які вносяться, тобто мова йде про повну майнову люстрацію усіх осіб, що мають відношення до виборчого процесу.

Наслідком цього є значне перевищення коштів, задекларованих політичними партіями у процесі виборчої кампанії 2006 р. над реальною «вартістю виборів». За оцінками експертів проекту «Коаліція громадських організацій України «Свобода вибору»» вартість виборчої кампанії-2006 становить близько 10 млрд дол. США (12,1% від обсягу ВВП України 2005 р.) [2]. З врахуванням того, що подібні

висновки зроблені лише на основі аналізу видимих витрат (агітаційна продукція, реклама у ЗМІ, рекламні акції) та беручи до уваги «вартість депутатського мандата» (за неофіційними даними вартість місця у списку коливається від 20 000 дол. США до місцевих рад — до 3-4 млн дол. США за місце у «прохідному» списку до Верховної ради України) можна припустити, що ця цифра значно вища (припустимо, якщо врахувати лише той факт, що середня «вартість» 50 перших місць у списку до ВРУ становить близько 3 млн дол. США, то загальна сума у розрахунку на 42 політичні сили, що беруть участь у цьогорічних виборах уже сягне 6,3 млрд дол. США, це без урахування кандидатів до місцевих рад та осіб, що знаходяться поза межами перших п'ятдесяти місць). Причому, варто наголосити, що ці кошти мають суто споживацький, а не інвестиційний характер через відсутність продуктивних наслідків від їх вкладення. Більше того, вони посилюють інфляційні та девальваційні наслідки передвиборчої кампанії, цікаво, що динаміка цих показників також характеризуються циклічністю і досить тісно корелює з політичними циклами.

На нашу думку вплив деструктивних наслідків використання тіньових капіталів у виборчому процесі можна розділити на дві частини: соціально-економічні — як свідчать результати регресійного аналізу збільшення показника іллегалізації істотно погіршує індекс людського розвитку в Україні (рівняння 1).

$$ІНД=7,2-3,7*shadow (R=0,934; R^2=0,92, DW=1,87), \quad (1)$$

де: ІНД — індекс людського розвитку; shadow — рівень іллегальної економіки (розрахований за методом Фейга)

Крім того, відбувається так званий процес «скуплення держави», підтвердженням, якого є віднесення України до числа країн з найвищим рівнем

політичної корупції (таблиця 1); суспільно-політичні — усвідомлення громадськістю непрозорості та нечесності політичного процесу, який визначається більшою мірою економічними інтересами політичної еліти обумовлює «соціальну» апатію — станом на березень 2006 р. — 53% населення України не довіряють жодній політичній силі і вважають, що партії служать лише власним інтересам (загалом у ретроспективному розгляді активність виборців становила: у 1991 р. на виборах Президента України — 84,0%; у 1998 та 2002рр. — до Верховної ради України відповідно — 70,8% та 69,3% та у 2004 р. під час Президентських виборів — 74,5%, за прогнозними оцінками у 2006 р. чисельність громадян з відчуттям «політичної апатії» перевищить 40-45% %) [3].

Таблиця 1

Індекс “приватизації держав” та адміністративна корупція в республіках колишнього СРСР та країнах Східної Європи

Країна	Закони	Укази	Центральний банк	Кримінальні справи	Цивільні справи	Фінансування партій	Індекс „приватизації держави”		Адміністративна корупція*
							середній	Класичний	
Азербайджан	41	48	39	44	40	35	41	високий	5,7
Албанія	12	7	8	22	20	25	16	низький	4,0
Білорусь	9	5	25	0	4	8	9	низький	1,3
Грузія	29	24	32	18	20	21	24	високий	4,3
Казахстан	13	10	19	14	14	6	12	низький	3,1
Киргистан	18	16	59	26	30	27	29	високий	5,3
Латвія	40	49	8	21	26	35	30	високий	1,4
Литва	15	7	9	11	14	13	11	низький	2,8
Молдова	43	30	40	33	34	42	37	високий	4,0
Польща	13	10	6	12	18	10	12	низький	1,6
Росія	35	32	47	24	27	24	32	високий	2,8
Румунія	22	20	26	14	17	27	21	високий	3,2
Словаччина	20	12	37	29	25	20	24	високий	2,5
Словенія	8	5	4	6	6	11	7	низький	1,4
Узбекистан	5	4	8	5	4	6	6	низький	4,4
Україна	44	37	37	21	26	29	32	високий	4,4
Хорватія	18	24	30	29	29	30	27	високий	1,1
Чехія	18	11	12	9	9	6	11	низький	2,5
Естонія	14	7	8	8	8	17	10	низький	1,6

*— рівень хабарів, як частка прибутку компаній (за даними Transparency International)

Таким чином, зневіра виборців у можливості впливу на політичні процеси

(особливо після набуття чинності змін до виборчого законодавства з 1 січня 2005 р., яке фактично унеможливило залучення до політичної активності осіб, які не володіють значними фінансовими ресурсами) у державі передбачає загрозу подальшого посилення соціальної напруги та процесів «відтоку інтелектуальної еліти» з країни. З метою розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері виборчого права та фінансування політичних партій доцільно розглянути досвід країн ЦСЄ, які вступили в ЄС. Ці країни майже одночасно розпочали процес формування механізмів регламентування фінансової діяльності політичних партій. Так, Угорщина прийняла виборчий закон у 1989 р., Чехія — 1990 р., Польща — 1991 р., Естонія, Литва та Румунія — у 1992 р., Латвія — у 1993 р. До 2005 р. окремі країни неодноразово змінювали це законодавство, удосконалюючи його відповідно до вимог ЄС.

Це пов'язано з тим, що на початку 90-х років минулого сторіччя законодавчі сили у більшості посткомуністичних країн не могли ефективно регулювати процес заснування політичних партій на стратегічно визначеній (довгостроковій) основі, особливо у частині фінансування. Невідповідність «раннього» режиму фінансування політичних партій інтересам суспільства призвели до зростаючого незадоволення політичними системами та здійснюваними реформами. Недостатність ефективних положень з регулювання цієї сфери у законодавстві здійснювала істотний вплив на зниження життєвого рівня населення та розвиток політичної корупції. Усунення згаданих недоліків пришвидшило соціально-економічні перетворення у цих країнах та подальшу інтеграцію у європейський економічний простір. Таким чином, розглянемо особливості фінансування виборчого процесу в окремих країнах.

Естонія. Усі витрати на підготовку і проведення виборів до парламенту покриваються за рахунок державного бюджету. Виборчі кампанії політичних партій не можуть фінансуватися ні з державного, ні з місцевих бюджетів. Після оголошення результатів виборів політичні партії та незалежні кандидати протягом одного місяця подають детальні звіти до Національного виборчого комітету про понесені витрати та джерела фінансування, використані у процесі виборчої кампанії. Звіт підлягає аудиту як зі сторони офіційних контрольних-наглядових інституцій, так і з боку громадських організацій (чого поки що не запроваджено в Україні) [4].

Латвія. У цій країні всі витрати (за винятком ефірного часу, що надається безкоштовно у рівному обсязі усім учасникам виборчого процесу) покриваються з партійних рахунків. Відповідно до чинного законодавства, легальними джерелами формування фінансової бази політичних партій є членські внески; благодійні пожертвування від фізичних та юридичних осіб (з певними обмеженнями — одна особа фізична чи юридична особа не може пожертвувати одній партії більше, ніж 41 700 дол. США на рік); прибутки від діяльності підприємств, заснованих політичною партією; інші доходи, що не заборонені чинним законодавством.

Партіям забороняється отримувати пожертвування від тих підприємств, що на 50% і більше перебувають у власності держави чи муніципальних органів управління, релігійних організацій, осіб без громадянства чи іноземців. У разі одержання анонімних коштів партія зобов'язана їх перерахувати на спеціальний рахунок, що контролюється Міністерством юстиції, яке потім пропорційно перерозподіляє кошти між усіма зареєстрованими учасниками виборчого процесу. Окремим положенням законодавство Латвії забороняє створення фондів, основна

мета яких — фінансове забезпечення політичних партій (чи виборчих кампаній). Виборчий фонд (крім пожертвувань) жодним чином не обмежується, що зменшує можливість залучення тіньового капіталу. Проте подання політичними партіями щорічної фінансової декларації до Міністерства фінансів та державної служби доходів є загальнообов'язковою вимогою. Її невиконання призводить до розпуску партії відповідно до рішення суду. Декларації повинні розкривати джерела доходу, а також сукупні дані щодо витрат. Доступ до цих декларацій — відкритий: щорічні декларації партій публікуються в офіційній урядовій газеті «Latvijas Vestnesis» [5].

Литва. Передвиборчі кампанії фінансуються із спеціальних рахунків, відкритих політичними партіями. Інші джерела фінансування — заборонені законом. За умови доведення Державною податковою інспекцією факту, що певний товар чи послуга, яка має стосунок до виборчої кампанії, була оплачена не з цього рахунку, а з будь-якого іншого джерела — повна вартість платежу у примусовому порядку стягується з отримувача (надавача товарів чи послуг) без можливості оскарження ними цієї дії та передається до державного бюджету.

Джерела походження коштів аналогічні як і у Латвії. Додамо лише деякі відмінності — законом визначена чітка заборона щодо одержання коштів від юридичних чи фізичних осіб нерезидентів, за винятком якщо благодійник литовського походження чи ним є політична партія або її філія Республіки Литва, що заснована на територіях, де проживають етнічні литовці. Також заборонені анонімні пожертвування, які перевищують 25 дол. США.

Загалом на всіх рівнях виборчого процесу існують виборчі застави (від 1 до 20 середньомісячних зарплат), проте застави подвоюються для кандидатів від партій, які на останніх виборах не представили копії опублікованих у пресі звітів

про джерела походження коштів та їх використання під час передвиборчої агітації. Відповідно до Закону про вибори, товари та послуги для передвиборчої агітації, вартість яких перевищує 0,5 середньомісячної зарплати не можуть надаватися безкоштовно. Таким чином, зменшується вірогідність непрямого фінансування та використання адмінресурсу.

Звіти про джерела та використання засобів для передвиборчої агітації, форма яких встановлюється ЦВК заздалегідь, повинні бути представлені партіями не пізніше 25 днів після оголошення остаточних результатів виборів. ЦВК публікує ці звіти в офіційному виданні “Valstybes ziniios” [6].

Польща. Фінансування виборчої кампанії здійснюється на засадах прозорості та відкритості. За управління фінансовими ресурсами відповідає уповноважений з фінансів, яким не може бути: кандидат в депутати чи сенатори, уповноважені з виборів, державні чиновники. Політична партія може залучати й витратити грошові фонди виключно на цілі, пов'язані з виборами. Залучення та витрачання коштів може проводитися лише з дня ухвалення рішення про вибори Національною Виборчою комісією НВК. Політичним партіям забороняється приймати кошти після дня виборів. Загалом забороняється одержання будь-яких фінансових активів та основних фондів від фізичних осіб-нерезидентів Польщі.

Істотним позитивом польського Закону, з огляду на протидію вірогідній іллегалізації виборчого процесу, є дозвіл на отримання банківських кредитів на цілі, пов'язані з виборами. Фінансові ресурси виборчого комітету мають зберігатися виключно на банківському рахунку, а внески можуть здійснюватися лише з використанням безготівкових форм розрахунку. Причому загальна сума внесків від однієї особи на користь однієї партії не може перевищувати

п'ятнадцятикратний мінімум щомісячної зарплати працівника на день. Фінансовий уповноважений повинен протягом трьох місяців після закінчення виборів представити у НВК протокол про всі доходи та видатки політичної партії під час виборів, включно з банківськими позиками та аудиторським звітом. Аудитора, обраного серед кандидатів, представлених Державною Радою Аудиторів призначає НВК. Вартість аудиторських послуг оплачується з державного бюджету. Політичні партії, що брали участь у виборах, отримують дотацію з бюджету держави на кожен одержаний мандат. Розмір дотації за отриманий мандат розраховується як відношення суми витрат, вказаних у виборчому протоколі комітету, який отримав принаймні один кандидат, на 560 (кількість депутатів обох палат) [7].

Чехія. Кожна з політичних партій повинна внести страхову суму, що складає 200 000 крон на спеціальний банківський рахунок. У свою чергу, регіональні виборчі комісії повинні відшкодувати депозит кожній політичній партії не пізніше, ніж через місяць після оголошення результатів виборів, якщо партія за результатами виборів проходить до парламенту, інші депозити перераховуються до бюджету. За фінансами, витраченими під час виборчої кампанії здійснюється моніторинг Міністерством фінансів та громадськими організаціями [8].

Підсумовуючи аналіз виборчого законодавства країн ЦСЄ у сфері фінансування політичної діяльності зазначимо, що спільною характеристикою є реальна прозорість фінансових потоків та можливість їх контролю зі сторони громадськості після завершення кампанії, що на даний час не спостерігається в Україні.

Загалом, проблеми, пов'язані з непрозорістю фінансування передвиборчої кампанії в Україні можна узагальнити у чотири групи: законодавчі (до цього часу

не запроваджено дієвого закону щодо забезпечення фінансової прозорості діяльності політичних партій, у тому числі у передвиборчій кампанії); методологічно-технічні труднощі (наприклад, у законодавстві немає чіткого окреслення понять — «витрати на ведення кампанії» та «поточні витрати партії»); ставлення учасників виборчого процесу до прозорості політичних фінансів (як «олігархічні», так і «демократичні» партії не зацікавлені в оприлюдненні руху власних фінансових активів, зважаючи на часткове тіньове їх походження (нереалістичність дозволених обсягів виборчих фондів, наявність суперечностей та неузгодженості у Законодавстві та фактична відсутність аналізу фінансових потоків після виборів зі сторони влади та громадськості робить активність поза межами легальної економіки надзвичайно привабливою для учасників виборчого процесу); ставлення суспільства до непрозорості політичних фінансів (посилення апатії громадськості — незважаючи на загальну поінформованість та визнання факту масштабних зловживань та порушень законодавства на виборах Президента 2004 р. національною та міжнародною громадськістю — ніхто реально не відповідав перед законом (мова йде про організаторів порушень) відповідно до чинного законодавства України).

Таким чином, визначимо основні загрози, за умови не вирішення питань, пов'язаних з непрозорістю фінансування політичних партій в Україні: (1) підвищення рівня тіньової (як іллегальної, так і кримінальної) економіки; (2) унеможливлення запровадження ефективних структурних реформ через відсутність мотивацій у законотворців, зважаючи на «зрощення» влади та бізнесу; (3) посилення моніторингу зі сторони світової спільноти через фактичну відсутність протидії відмиванню «брудних грошей», більше того використання цих коштів у

політичному процесі; (4) «апатія» виборців (особливо молоді) та їх зневіра у можливості впливу на соціально-економічні та політичні події у країні; (5) морально-етична деградація суспільства через «замкнутість кола» (тіньовий капітал інвестується у політичну систему, з метою мультиплікації тіньових ресурсів).

Зважаючи на розглянуті загрози та вірогідні наслідки, викладені вище пропонуємо напрями вдосконалення процесу фінансування політичної діяльності в Україні. З цією метою передбачається: змінити законодавство України про вибори народних депутатів та депутатів до місцевих органів влади; заборонити анонімні пожертви, інвестування іноземними компаніями та неприбутковими організаціями на користь суб'єктів виборчого процесу; запровадити майнову люстрацію усіх учасників передвиборчої кампанії (до і після виборів); опубліковувати щорічні фінансові звіти діяльності політичних партій; проводити офіційний та громадський фінансовий моніторинг звіту щодо використання виборчих фондів; забезпечити можливість фінансування передвиборчих кампаній лише зі спеціально створених рахунків та виключно у безготівковій формі; зняти обмеження щодо розміру виборчого фонду при одночасному посиленні контрольних заходів щодо джерел надходження коштів; активізувати дії щодо формування громадянського суспільства, шляхом посилення інформації про основні його форми та прояви; залучати активну молодь до суспільно-політичних процесів, шляхом активізації діяльності молодіжних парламентів, студентських організацій та рухів тощо. Ця альтернатива є найдорожчою та найдовготривалішою, проте результатом її запровадження буде – активізація функціонування громадянського суспільства, знищення моделі олігархічно-кланової економіки; структурна трансформація

економіки, підвищення соціально-економічного розвитку країни, інтеграція у європейський та світовий економічний і політичний простір.

Таким чином, з метою усунення недосконалостей вітчизняного законодавства у сфері фінансування політичних партій пропонуємо: (1) змінити законодавство України про вибори народних депутатів та депутатів до місцевих органів влади у частині надання місць відповідно до затвердженого політичною партією списку (пропонуємо залишити право голосувати за політичну силу загалом, проте забезпечити можливість викреслення зі списку окремих кандидатів (принаймні з першої десятки) з відповідною корекцією списків політичних партій); (2) заборонити анонімні пожертви, інвестування іноземними компаніями та неприбутковими організаціями на користь суб'єктів виборчого процесу; (3) запровадити майнову люстрацію усіх учасників передвиборчої кампанії (до і після виборів); (4) опубліковувати щорічні фінансові звіти діяльності політичних партій; (5) проводити офіційний та громадський фінансовий моніторинг звіту щодо використання виборчих фондів політичних партій; (6) забезпечити можливість фінансування передвиборчих кампаній лише зі спеціально створених рахунків та виключно у безготівковій формі; (7) зняти обмеження щодо розміру виборчого фонду при одночасному посиленні контрольно ревізійних заходів щодо джерел надходження коштів; (8) активізувати дії щодо формування громадянського суспільства, шляхом поширення інформації щодо основних його форм та проявів; (9) залучати активну молодь до суспільно-політичних процесів, шляхом активізації діяльності молодіжних парламентів, студентських організацій та рухів тощо.

Список використаних джерел:

1. www.kandydat.com.ua/analitika/2005/141_2.htm - 131k.
2. coalition.org.ua
3. pora.org.ua/content/view/2505/155/ - 62k
4. www.aup.com.ua
5. www.7news.ru/index.cfm?CountryID=13&CategoryID=20 - 32k
6. www.delna.lv
7. www.gus.gov.pl
8. www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home - 24
9. www.ukrstat.gov.ua
10. Лациба М.В. Громадські організації на виборах. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. — 56 с.
11. Розвиток громадянського суспільства в Україні. — К.: Фонд "Європа XXI", 2002. — 60 с.
12. Розвиток демократії в Україні: 2001-2002 роки. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. — 304 с.
13. Розвиток демократії в Україні: 2001-2002 роки. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. — 304 с.
14. Лациба М.В. Громадські організації на виборах. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. — 56 с.
15. Сприяння справедливим і чесним виборам 2004. — К.: Міжнародний фонд "Відродження". — 57 с.
16. Альянс "Майдан". "Усвідомлення вибору - 2006": Інтерактивне співставлення пріоритетних інтересів виборців та обіцянок політичних сил.

—Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2006. — 64 с.

17. Аналіз законотворчої роботи партій, що прийшли до влади внаслідок парламентських виборів 2006 року: відповідальність законотворчої діяльності передвиборчим обіцянкам та її вплив на економічний розвиток і добробут населення України. Збірник аналітичних висновків дослідження. - Київ.- 248 с.

Сутність поняття та методологія дослідження структурних зрушень в економіці

Особливість транзитивної економіки полягає у тому, що у ній відбуваються радикальні інституційні та структурні зміни у системі політичних, правових, економічних та соціальних відносин. Для аналізу транзитивних економік методологія теорій структурних зрушень набуває особливого значення. На сучасному етапі в Україні структурні процеси, що відбуваються у суспільстві та економіці є практично некерованими та недостатньо контрольованими, а вектор інституційних змін характеризується нечіткістю, хаотичністю та відсутністю обґрунтованої формалізації. Зважаючи на це актуальною видається вирішення проблеми підвищення ефективності структурних зрушень як фактора конкурентної переваги регіону.

Варто зазначити, що ця проблема широко досліджується вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема окремі аспекти трансформації економічної системи розглядалися у працях І.Лукінова, Ж.Мінгальової, О.Красільнікова, А.Гальчинського, З.Варналія та ін. Проте дещо неузгодженим залишається питання сутності поняття структура економіки та методологія дослідження якості структурних зрушень в економічній системі. Тому детальніше зупинимося на окремих теоретичних аспектах цієї сфери трансформаційної економіки.

Важливою проблемою при дослідженні структурних зрушень, як уже зазначалось, є визначення поняття самої структури. Для прикладу у дослідженнях Ж.Мінгальової знаходимо трактування структури у «широкому» та «вужькому» сенсі. У першому випадку — це «побудова, сукупність співвідношень, часток елементів з яких формується визначена економічна цілісність. У той же час структура відображає розміщення елементів і характер їх взаємовідносин і особливостей, а також це результат руху елементів системи та наслідок їх організації і упорядкування» [Z+1, с.20].

У вужькому розумінні вважається, що структура економіки — це система сукупного суспільного продукту, яка складається з господарських елементів. При цьому вона характеризується, перш за все, кількісно, тобто аналізуються відповідні частки, що охоплюються визначеними галузями економіки [Там само].

Російський економіст проф.О.Ю.Красільников визначає структуру як сукупність стійких взаємозв'язків між елементами економічної системи, що забезпечує збереження її основних властивостей при різноманітних зовнішніх чи внутрішніх впливах. Одночасно окреслимо бачення цього вченого щодо структурних зрушень, які він визначає як певний перерозподіл ресурсів (у вужькому сенсі — факторів виробництва) між елементами структури.

Щодо критеріїв структурних зрушень виділимо наступні: у галузевій структурі економіки — поява галузевих диспропорцій і деформацій міжгалузевих взаємозв'язків (наприклад, з точки зору цінкових перекосів); у міжрегіональній структурі — зміна взаємозв'язків між дотаційними регіонами і регіонами-донорами в результаті нерівномірної динаміки регіонального продукту у структурі ВВП; у технологічній структурі — зміна взаємозв'язків між технологічними укладами в результаті зростання частки передових технологій (запровадження комп'ютерної техніки, засобів зв'язку та комунікацій, глобальних та локальних мереж); в структурі власності — підвищення частки приватної власності в результаті приватизації як фактора становлення ринкових взаємозв'язків; у структурі виробничих фондів — перевищення частки обладнання, що вибуває над інсталяцією нового, що обумовлює загальне старіння виробничих фондів; у структурі конкуренції — збільшення частки одного виробника, що призводить до монополізації ринку. Окремо виділимо такий критерій структурних зрушень в економіці як зміна системи суспільних потреб. Зважаючи на те, що різноманітні потреби членів суспільства взаємопов'язані і проявляються у потребах трудових колективів, соціальних груп, класів, суспільства загалом, то вони розглядаються як єдина цілісна система.

На думку Ж.Мінгальової структурні зрушення — це синтетичне поняття, що охоплює комплекс змін у технологічному способі виробництва та відображає кількісні і якісні зміни основних відновлюваних виробничих пропорцій. У вужькому трактуванні структуру розуміємо як продуктово-галузеву структуру господарства на всіх рівнях ієрархії: зміна частки галузі (групи галузей, сфер економіки) у межах національного господарського комплексу за певний проміжок часу; зміна в асортименті продукції, що випускається кожною галуззю. При цьому до уваги беруть лише сферу матеріального виробництва.

У широкому сенсі структурні зрушення — це процес реорганізації усього національного господарського комплексу, що передбачає: зміни у продукті, що виготовляється, структури

виробничих ресурсів; еволюцію територіальної структури економіки; зрушення у структурі управління національною економікою; зміни у світовій торгівлі, міжнародному поділі і кооперації праці тощо. Важливим наслідком структурних трансформацій вважається те, що вони безпосередньо впливають на процес реального накопичення капіталу [Z+1, с.76]. Залежно від трактування сутності понять «структура», «структурні зрушення», «структурні реформи» тощо розрізняють різноманітні підходи до аналізу структурних зрушень.

Загалом у сучасній літературі активно обговорюються декілька методик оцінки структурних зрушень, а саме: методика оцінки галузевої структури економіки, що базується на використанні індексу структурних зрушень та індексу подібності двох порівнюваних структур; методика оцінки інтенсивності структурних змін у певний період часу, на основі показника галузевої еластичності зростання; методика оцінки індексу структурних зрушень як середньоквадратичне відхилення річних змін часток основних галузей промисловості в загальному обсязі промислового виробництва; методика аналізу структурних зрушень на основі помісячних обсягів виробництва найважливіших видів промислової продукції у натуральному вираженні.

Достатньо розповсюдженим є підхід, відповідно до якого для визначення рівня зрушень у галузевій структурі національної економіки використовуються два показники — індекс структурних зрушень (C), та індекс подібності двох порівнюваних структур (S), який, як вважає В.Бессонов, є аналогічним до індексу структурних зрушень [Z].

$$C = (a_{i_1} - a_{i_2}), \quad (1.1);$$

$$S = 100\% - C \quad (1.2)$$

де: a_{i_1}, a_{i_2} частки різних галузей у національній економіці або зайнятість за два порівнювані періоди.

На нашу думку цей показник відображає скоріше не співвідношення структурних змін, а різницю часток певного елемента у структурі за певний період часу.

Іншим показником, що широко використовується у світовій економічній літературі є показник галузевої еластичності зростання (e_i).

$$e_i = \frac{d_i}{d},$$

де: d_i і d — темпи приросту галузевого і національного обсягів виробництва.

Залежно від величини показника еластичності виробництва всі галузі поділяють на такі групи: з високою еластичністю ($e > 1$), з низькою еластичністю ($e = 1$), галузі з низькою еластичністю зростання ($0 < e_i < 1$), галузі з від'ємною еластичністю зростання ($e < 0$).

Розглянемо підходи до аналізу трансформаційних структурних зрушень у промисловому секторі, запропонованого В.Бессоновим. Для початку визначаються індикатори обсягу виробництва і структурних зрушень. Зокрема, ланцюговий індекс обсягів виробництва (i_t), який відображає зведену оцінку змін виробництва протягом часового періоду $t_1 - t$ ($t = \overline{T_1, T_2}$, T_1 і T_2 — початок і кінець часового періоду, що аналізується):

$$i_t = \frac{\|v_t\|}{\|v_{t-1}\|}, \quad (1.1)$$

$$v_{jt} = q_{jt} p'_j > 0, j = \overline{1, n}, \quad (1.2)$$

$$i_t = \frac{\sum_j q_{jt} p'_j}{\sum_j q_{j,t-1} p'_j} = \frac{\sum_j w_j r_{jt}}{\sum_j w_j r_{j,t-1}} \quad (1.3)$$

де: v_t — вектор вартості для періоду t ; q_{jt} — сукупний обсяг виробництва; p'_j — ціни; ($w_j > 0$)

для будь-яких $j = \overline{1, n}$, $\sum w_j = 1$, $r_{jt} = \frac{q_{jt}}{q'_j}$ — індивідуальний індекс обсягів виробництва товару j за період часу t' до t).

Співставлення величин векторів вартості дозволяє одержати зведені індекси обсягів, а співставлення їх напрямів — зведені індекси структурних зрушень. У відповідності до цього підходу структура розглядається як сукупність пропорцій між елементами. Загалом, рух системи

як цілісності описується зведеними індексами обсягів, а відносний рух обсягів виробництва в середині системи описується індикаторами структурних зрушень. Варто зазначити, що сам по собі зведений економічний індекс нічого не говорить про те, наскільки рівномірним чи нерівномірним є економічне зростання або спад, натомість індикатори структурних зрушень дозволяють виміряти ступінь нерівномірності динаміки основних економічних показників. Іншим показником змін у промисловому секторі є базисний індекс об'ємів виробництва:

$$I_{t_1, t_2} = \frac{\|v_{t_2}\|}{\|v_{t_1}\|}, \quad (1.4)$$

або

$$I_{t_1, t_2} = \frac{\sum_j q_{jt_2} p'_j}{\sum_j q_{jt_1} p'_j} = \frac{\sum_j w_j r_{jt_2}}{\sum_j w_j r_{jt_1}} \quad (1.5)$$

Таким чином, зведений індекс обсягів виробництва товару i та I_{t_1, t_2} може бути представлений як співвідношення вартостей «кошика товарів» у співставних періодах (1.3) та (1.5).

Зміни пропорцій між елементами сукупності протягом певного періоду часу свідчать про зміну її структури (тобто структурні зрушення), які є індикатором нерівномірності у темпах росту елементів сукупності. Найпростішим способом аналізу структурних зрушень у співрозмірних сукупностях є визначення динаміки індивідуальних часток:

$$G_{jt} = \frac{q_{jt} p'_j}{\sum_i q_{it} p'_i}, \quad j = \overline{1, n}, \quad (1.6)$$

чи групових часток:

$$G'_t = \frac{\sum_j q_{jt} p'_j}{\sum_j q_{jt} p'_j} \quad (1.7)$$

Однак, індивідуальні чи групові частки не дають комплексної характеристики структурних зрушень досліджуваної сукупності, тому, на думку В.А.Бессонова доцільно використовувати зведені показники, зокрема індекс структурних зрушень:

$$d_t = \left\| \frac{v_t}{\|v_t\|} - \frac{v_{t-1}}{\|v_{t-1}\|} \right\|, \quad (1.8)$$

$d_t \in [0, 2]$ показує віддаль між напрямками векторів вартості (у той час індекс обсягів (1.1) показує співвідношення їх довжин) для поточного періоду t та попереднього періоду i дозволяє судити про структурні зрушення. Індекс структурних зрушень також можна представити як:

$$d_t = \sum_j \left| \frac{q_{jt} p'_j}{\sum_i q_{it} p'_i} - \frac{q_{j,t-1} p'_j}{\sum_i q_{i,t-1} p'_i} \right| \quad (1.9)$$

Ланцюговий індекс структурних зрушень базується на співставленні сусідніх періодів, що дає можливість кількісної оцінки структурних зрушень у межах одного часового лагу, дозволяє вирішувати завдання аналізу інтенсивності структурних зрушень, тобто встановлювати, в якому з періодів структура піддавалася значним змінам. Більше значення d_t відповідає вищій інтенсивності структурних зрушень і навпаки.

За аналогією можна визначити базисний індекс структурних зрушень:

$$D_{t_1, t_2} = \left\| \frac{v_{t_2}}{\|v_{t_2}\|} - \frac{v_{t_1}}{\|v_{t_1}\|} \right\|, \quad (1.10)$$

або

$$D_{t_1, t_2} = \sum_j \left| \frac{q_{jt_2} p'_j}{\sum_i q_{it_2} p'_i} - \frac{q_{jt_1} p'_j}{\sum_i q_{it_1} p'_i} \right|, \quad (1.11)$$

$D_{t_1, t_2} \in [0, 2]$ вказує на відстань між напрямками векторів вартостей для будь яких двох періодів і дозволяє судити про структурні зрушення, що відбулися за відповідний період.

Недоліком індексу структурних зрушень є його нездатність відобразити якість структури, тому виникає необхідність розрахунку індикаторів якості структурних зрушень:

$$G_t = \frac{\sum_j b_j q_{jt} p'_j}{\sum_j q_{jt} p'_j} \quad (1.11)$$

де: $b_j \in [0,1]$ — міра якості елемента структури. Значення 0 — найгірший товар (за якісними або іншими ринковими характеристиками), 1- найкращий. Аналогічно можна відобразити і групові індекси (відповідно ланцюгові чи базисні). Вище описані підходи придатні більшою мірою для аналізу структурних змін у межах ринкової економіки, так як не враховують специфіки трансформування, наприклад планово-адміністративної економічної системи.

У цьому контексті цікавий підхід щодо структурних зрушень при переході до ринкової економіки був запропонований російськими вченими, які вважають, що формування структури економіки при переході до ринку повинне відбуватися за рахунок галузей, що визначають економічне зростання (наукоємні та високотехнологічні галузі, виробнича та освітня сфери), що дозволяє поступово відмовлятися від неефективної структури зовнішньої торгівлі (сировинний експорт та імпорт товарів готового споживання) [Z+1, с.12]. Таким чином ефективне трансформування структури економіки вони вбачають лише за умови дотримання цього положення.

Погодимося також з твердженням, що при здійсненні структурних реформ у будь-якій економічній системі необхідно враховувати той факт, що не всі ефекти структурних зрушень проявляються у короткостроковому періоді, а це, своєю чергою, утруднює оцінку їх ефективності, відтак — обмежуються можливості управління ними [Там само, с.13].

Незважаючи на велику кількість наведених методів оцінки кількісних та якісних характеристик структурних зрушень їх загальним недоліком є придатність до аналізу переважно у промисловому секторі економіки.

Тому більш універсальною видається методика оцінки індексу структурних зрушень як середнє квадратичне відхилення річної зміни часток основних галузей чи секторів економіки. Цей підхід є надзвичайно ефективним, оскільки дає можливість аналізу структури як в галузевому, так і в секторальному розрізі протягом довгого періоду часу. Ця методика також характеризується відносною легкістю застосування через використання вартісних показників. Крім того, такий підхід передбачає нівелювання негативних наслідків високої інфляції та нерівномірного індексу цін, оскільки він побудований на аналізі питомої ваги галузі (сектора) у загальному обсязі виробництва. Таким чином, адаптація цього методу дає можливість аналізу зміни у структурі форм власності (державна, приватна, колективна, корпоративна), розмірів підприємств (великі, малі, середні), сфер діяльності (виробнича, надання послуг тощо), рівня ієрархії реалізації (мезорівень, регіональний, національний).